

Hugo Reitsma

Bokeestijn & De Wijk

VOORSPELLEN DE TOEKOMST

Op zoek naar de nieuwe wereldorde

Inleiding

‘Op zoek naar de nieuwe wereldorde’, stond in het draaiboek van *Boekestijn & De Wijk* toen ik het stokje overnam van Jan Postma, die correspondent werd in New York. Sinds die tijd, een jaar of vijf geleden, copy-paste ik dat draaiboek om het aan de actualiteit aan te passen. Brexit, Trump, Rusland, China... Op zoek naar de nieuwe wereldorde. Ik dacht er verder niet zo over na maar vond het wel goed klinken, een beetje zoals de punchline van Samuel L. Jackson in *Pulp Fiction*: ‘*and you will know my name is the Lord when I lay my vengeance upon thee!*’

Bezorgde collega’s kon ik al snel geruststellen. Rob blijkt helemaal niet zo’n brompot, met Arend Jan valt altijd te lachen, en ze vinden het niet eens erg een beetje te worden bespot, met hun stellige wijsheid over waar het heengaat met de wereld. We waren vaak precies rond borreltijd klaar. Gezellig, zeker, maar optimistisch zeker niet. Running gag in de uitzending werd al snel dat je in gesprek met Rob en Arend Jan uiteindelijk altijd uitkomt bij de Derde Wereldoorlog. (Die grap maken we nu al een tijdje niet meer.)

Voor een programma dat de hele wereld bestrijkt, ging het in die jaren erg veel over de verwarring in het Westen: Trump, Brexit, populisme, en natuurlijk de effecten van corona. Over

dat laatste maakten we per ongeluk een profetische uitzending, getiteld ‘De volgende pandemie’, op de kop af een jaar voor de uitbraak. Centrale vraag was: zijn we erop voorbereid als zoiets gebeurt? Het antwoord was nee.

Die vooruitziende blik was overigens helemaal niet zo moeilijk. Er wordt best veel nagedacht over toekomstige risico’s. Mijn oog viel op een grafekje uit een oude presentatie van Rob waarin mogelijke rampen waren geordend naar kans en gevolgen. Het risico op een catastrofale meteorietinslag staat dan bijvoorbeeld laag, want de gevolgen zijn groot maar de kans is heel klein. Overstromingen kwamen door de grotere kans hoger in de risicoschaal, maar met stip bovenaan stond een pandemie. Kans groot, gevolgen groot – echt een onderwerp voor ons, dacht ik.

Onze gesprekken over China stonden van meet af aan onder een dreigend gesternte. Vaak gememoreerd is de zogenoemde ‘val van Thucydides’, vernoemd naar de Atheense historicus en generaal die stelde dat de Peloponnesische Oorlog tussen Sparta en Athene onvermijdelijk was, omdat Sparta vreesde door Athene te worden overvleugeld. De Amerikaanse politicoloog Graham Allison muntte die term in zijn boek *Destined for War* (2017). Daarin onderzocht hij momenten in de geschiedenis waarin, zoals bij Sparta en Athene, een opkomende mogendheid de heersende macht uitdaagde. In de afgelopen vijf eeuwen vond hij zestien van die momenten. Twaalf daarvan leidden tot oorlog. Arend Jan tekent daarbij graag aan dat in een aantal gevallen de dreiging van kernwapens oorlog lijkt te hebben voorkomen. Vrede door ‘*mutually assured destruction*’. ‘Ik ben dol op die dingen,’ schertst Arend Jan. Zo klinkt optimisme bij *Boekestijn & De Wijk*.

Terugluisterend naar de uitzendingen waren we over Rusland meer zoekende. Waar is Poetin nou mee bezig? De inschat-

tingen gingen alle kanten op. Rob: ‘Hoe kan het dat je ruzie maakt met je allerbelangrijkste handelspartner, het enige deel van de wereld dat een goeie prijs betaalt voor je gas?’ Oud-Moskoucorrespondent Michel Krielaars: ‘Ik denk dat het bluffpoker is.’ Arend Jan: ‘Poetin is een uitstekend tacticus, maar geen strateeg.’ Schrijver Pieter Waterdrinker: ‘Om het systeem in stand te houden, zegt de elite voor de televisie dat het Westen niet deugt. En ondertussen sturen ze natuurlijk al hun vrouwen en kinderen naar het Westen. Het is een enorm schizofreen land.’ Oud-Moskoucorrespondent Wierd Duk: ‘Ik denk dat de meeste Nederlandse politici echt helemaal geen flauw idee over Rusland hebben en maar wat roepen. Dat Rusland een enorm gevaar is voor het Westen en de Baltische landen en Oekraïne bedreigt. Dat is niet waar.’

De confrontatie van vandaag staat in schril contrast met het begin van de eeuw. De relatie tussen Rusland en de NAVO was opperbest. De twee vergaderden vanaf 2002 samen in een NAVO-Rusland Raad. Er werd zelfs weleens gespeculeerd over Russisch NAVO-lidmaatschap! Na de aanslagen van 11 september deelde Moskou inlichtingen met de Amerikanen voor hun jacht op Bin Laden in Afghanistan. Radicale islam als grote vijand kwam Poetin goed uit, omdat hij zijn eigen problemen had met islamitische separatisten in onder meer Tsjetsjenië.

De toespraak van Poetin in de Duitse Bondsdag – ook in 2001 – was een hoogtepunt in de Russisch-westerse betrekkingen. Het werd een regelrechte liefdesverklaring aan Europa, van een nog jong en fris ogende Russische president, grotendeels in het Duits. Hij kreeg een staande ovatie. De speech is nog te vinden op de website van het Kremlin. Verbazend dat ze die niet hebben verwijderd, als je leest: ‘Met de val van de Ber-

lijnse Muur zijn de grenzen van het Europese humanisme eindeloos vergroot. Dat kon gebeuren omdat vrijheid en democratie het wonnen van stalinistische totalitaire ideologie. Niemand zal Rusland weer kunnen terugslepen in die duistere geschiedenis.¹ Poetin droomde hardop over een ‘gezamenlijk Europees Huis’, al beklagde hij zich er wel over dat het systeem van de Koude Oorlog niet echt was ontmanteld. De NAVO werd uitgebreid, en Rusland mocht aanschuiven, maar alleen om te tekenen bij het kruisje.

Een kleine drie maanden na de Bondsdayspeech, in december 2001, was het feest voor China. Het land mocht lid worden van de Wereldhandelsorganisatie. Dit moest het sluitstuk zijn van China’s heropening na de communistische tijd en integratie in de liberale wereldorde. De groei die dat zou brengen, was de overtuiging in veel westerse hoofdsteden, zou ook leiden tot democratisering. Zo was het vroeger in Europa tenslotte ook gegaan. President Clinton zei voor het Huis van Afgevaardigden: ‘Dit is een historische stap naar voorspoed in de vs, hervorming in China en vrede in de wereld. Het zal nieuwe deuren openen voor handel in de vs en voor hoop op verandering in China.’² We leken nog te leven in het door Francis Fukuyama aangekondigde einde van de geschiedenis. De liberale democratie had definitief gewonnen, schreef hij in *The End of History and the Last Man* (1992).

Vergelijk dat met de wereld nu. Waarin we met Rusland min of meer in oorlog zijn, en oorlog met China niet langer ondenkbaar is. Waar is het misgegaan? We vroegen het twintig jaar later, eind 2021, aan de Vlaamse politicoloog Jonathan Holslag – een beetje de Rob de Wijk van België. Hij legt de schuld voor een groot deel bij onszelf als hij spreekt van ‘de decadentieval’.

Het Westen was na de Koude Oorlog rijk en veilig, en is vervolgens boven zijn stand gaan leven.

‘Wat we de voorbije dertig jaar hebben meegemaakt is wellicht de best gedocumenteerde en de best geïnformeerde blunder die een samenleving in lange tijd gemaakt heeft. We wisten eigenlijk op elk moment waar het fout aan het lopen was en waar de risico’s lagen. Op gebied van economie zagen we in de jaren 90 bijvoorbeeld al heel goed aankomen dat die buitenlandse schuld in de Verenigde Staten zou leiden tot problemen, dat het verloederen van de industrie de positie van Amerika zou verzwakken. Daar werd over geschreven binnen de overheid, buiten de overheid. In Europa wisten we ook heel goed wat de weeffouten waren in de muntunie, in de interne markt, maar we hebben er niet naar gehandeld. In het buitenlandbeleid zagen we dat we via onze handel, onze investeringen, onze energie onze concurrenten rijk aan het maken waren. Inlichtingendiensten hebben daar al vanaf de jaren 90 over geschreven, maar de politiek heeft daar heel weinig mee gedaan.’³

Was het zelfgenoegzaamheid? En daarna misschien te druk met Al Qaida om te letten op wat gebeurde in de rest van de wereld? Hoe dan ook proberen Moskou en Beijing nu de wereldorde zoals we die kennen omver te trekken, en vinden daarin her en der begrip. Niet iedereen ziet in de *‘rules based order’* een verlicht systeem op basis van eerlijke regels, maar eerder westerse dominantie in een nieuwe jas. Een systeem dat de vs en consorten bevoordeelt in macht en toegang tot hulpbronnen, verpakt in een verhaaltje over mensenrechten.

Het Chinese ministerie van Buitenlandse Zaken zette de grieven in februari 2023 op zijn website onder de titel ‘Us Hegemony and Its Perils’. Dat gaat van dik hout zaagt men planken: ‘Na twee wereldoorlogen en de Koude Oorlog te hebben mee-

gemaakt en de nummer één macht ter wereld te zijn geworden, zijn de Verenigde Staten nog gewetenlozer geworden, bemoeien zich brutaal met de interne aangelegenheden van andere landen, streven naar hegemonie, handhaven hegemonie, misbruiken hegemonie, houden zich bezig met subversieve infiltratie, het elke keer lanceren van oorlogen en het schaden van de internationale gemeenschap. De Verenigde Staten zijn gewend om kleurenrevoluties te lanceren, regionale geschillen op gang te brengen en zelfs rechtstreeks oorlogen te lanceren onder het mom van democratie, vrijheid en mensenrechten. (...) De Verenigde Staten gebruiken internationale wetten en internationale regels wanneer ze het ermee eens zijn, en verlaten ze of schaffen ze af als ze dat niet doen. Onder de vlag van een “op regels gebaseerde internationale orde” dient het slechts zijn eigenbelang.⁴

De opkomst van China heeft een alternatief geschapen voor de westerse wereldorde, en Rusland lift daarop mee. Xi én Poetin hebben het dan graag over de ‘multipolaire wereldorde’, een term die ze al sinds de jaren 90 gebruiken. Maar wat bedoelen ze daarmee? President Xi zei het in 2017 op een zakenconferentie met opkomende economieën zo: ‘Onze wereld wordt steeds meer multipolair. De wet van de jungle, waar de sterken de zwakken uitbuiten en waar voordelen voor de één een nadeel zijn voor de ander, wordt verworpen.’⁵ Samenvattend: weg met Amerika.

De multipolaire wereld is daarom in de Verenigde Staten niet populair. Washington probeert China terug te duwen en in te dammen. In Europa wordt hier vaak toch net iets anders tegenaan gekeken. Waarom zouden we geen handeldrijven met China? En moet de EU niet een eigen pool worden in die nieuwe orde? De aanpak van China dreigt daarmee een wig

te drijven tussen de vs en Europa. Arend Jan voorspelde het al voor het aantreden van president Biden. Maar de oorlog in Oekraïne dwingt Europa nu terug in de armen van Washington, want we zijn opnieuw van de Amerikanen afhankelijk voor onze veiligheid.

‘De crisis bestaat precies hieruit dat het oude dood is en het nieuwe nog niet geboren kan worden. In dit interregnum doen zich de meest uiteenlopende morbide verschijnselen voor.’ Dat schreef de Italiaanse denker Antonio Gramsci in 1930 vanuit zijn gevangenis. Rob nam dat begrip als leidraad in zijn boek uit 2019, *De Nieuwe Wereldorde: hoe China sluipenderwijs de macht overneemt*. Dáár kwam die term dus vandaan!

‘Een gevaarlijk interregnum’ zie ik in 2013 al aangekondigd door *New York Times*-columnist Roger Cohen. Hij zag toen al in Amerika een verzwakte supermacht, uitgeput door de oorlogen in Irak en Afghanistan, met een zwakke Europese Unie, een dysfunctionele Verenigde Naties en een rancuneus Rusland. De Amerikanen wilden vooral weg uit die gevaarlijke buitensland. Pew Research Center peilde 83 procent voor een Amerikaanse focus op binnenlandse kwesties en maar 7 procent dat het buitenland belangrijker vond, het laagste percentage sinds de meting begon.⁶ En toen moest Trump nog komen!

Het morbide verschijnsel Vladimir Poetin heeft met zijn invasie van Oekraïne nu Amerika gedwongen tot terugkeer naar de wereld, Europa tot ontwaken en China tot kleur bekennen. Waar gaat dat heen? De oude wereldorde is voorbij, en het interregnum misschien ook. Een nieuwe wereldorde lijkt in de maak waar we bij staan. De stroomversnelling van de geschiedenis, noemde men het bij de val van de Sovjet-Unie, die de voorgaande periode inluidde. Maar wat is de richting van die stroom? Dat probeer ik uit te zoeken in het eerste deel van dit

boek. In het tweede deel gaan we dan echt vooruitkijken. Dat deel is gebaseerd op de *Boekestijn & De Wijk*-theatertour van voorjaar 2023, met 's lands beste experts en op het podium een échte glazen bol, al leek die verdacht veel op de 'Solar tuinlamp craquelé bol met schemersensor en ledverlichting' bij Bol.com.

1 China

De Olympische Winterspelen in Beijing in februari '22 waren een groot succes voor de Nederlandse vrouwen: Irene Schouten (drie medailles), Suzanne Schulting (goud op de 1.000 meter) en Ireen Wüst (op de 1.500 meter). Maar de eerste prijs viel in de categorie bejaarde dictators. Op de dag van de openingsceremonie sloten president Xi en zijn Russische collega Poetin een 'vriendschap zonder grenzen'. Het zou de opmaat blijken naar de Russische invasie van Oekraïne. (Overigens: de Russische invasie van Georgië vond plaats tijdens de Olympische Spelen in Beijing van 2008, en de eerdere inval in Oekraïne in 2014 tijdens de Spelen in Sotsji. Even opletten dus bij de volgende.)

In hun gezamenlijke verklaring zien Xi en Poetin 'een nieuw tijdperk in de internationale betrekkingen', met een 'redistributie van macht in de wereld'. Ze zijn hartstochtelijk voor democratie en internationaal recht, maar 'er is geen *one size fits all*-democratie'⁷. Elk land kan dat op zijn eigen manier doen en het is aan de burgers van een land zelf om te zeggen of hun staat democratisch is of niet. Bemoeienis met andere landen is uit den boze. De partijen verklaren zich tegen NAVO-uitbreiding in een duidelijke verwijzing naar Oekraïne. Rusland verklaart zich expliciet tegen onafhankelijkheid van Taiwan.

Op de dag van het Chinees-Russische pact hebben we een uitzending met defensiespecialist Peter Wijninga over afschrikking en het nut van kernwapens – altijd gezellig. Maar op de redactie zitten Rob en Arend Jan de verklaring uit Beijing te ‘spellen’. ‘Wat gebéúrt hier?’ In de theatertour aan het eind van het jaar kiezen we dit, meer nog dan de invasie zelf, als het bepalende moment. Rob: ‘Wat je daar zag waren twee leiders bij elkaar die eigenlijk afspraken “als jij orde op zaken wilt stellen in Azië, dan doe ik het in Europa”. Wat ze toen hebben afgesproken, leest als een soort niet-aanvalspect. Als je dat stuk van vijfduizend woorden leest dan zie je echt dat er een enorme behoefte is om een eind te maken aan de door Amerika gedomineerde wereld. En dat heeft grote consequenties. Nu zitten we met de gebakken peren.’

Arend Jan: ‘Poetin heeft misschien tegen Xi gezegd “ik ga even dat varkentje wassen in Oekraïne”, maar dat is natuurlijk een puinhoop geworden. En dat is voor Xi helemaal niet zo leuk, want hij wil heel graag samen met Rusland de westerse geregelde orde ondermijnen, maar wil niet betrokken raken bij iemand die alles helemaal platbombardeert. Dus Xi zal niet zo blij zijn hoe het heeft uitgepakt.’ Rob: ‘Nee, ik denk dat dat partnerschap wat minder stevig is dan veel mensen denken.’

Een jaar na de Spelen is de taal aanmerkelijk verhard. President Xi zei in maart voor het partijcongres: ‘Westerse landen aangevoerd door de vs voeren een beleid van omcirkeling, insluiting en onderdrukking tegen ons.’⁸ Daarbij is ook nieuw dat hij de vs uitdrukkelijk bij naam noemt. De volgende dag doet de nieuwe Chinese minister van Buitenlandse Zaken Qin Gang er nog een schepje bovenop. ‘De vs claimt dat het wil concurreren, niet winnen van China maar het voert een politiek

van onderdrukking op leven en dood. Als de vs niet op de rem gaat staan maar voortsnel op de verkeerde weg dan leidt dat zeker tot conflict en confrontatie.’ (...) ‘Waarom heeft de vs wel iets te zeggen over de soevereiniteit en territoriale integriteit van Oekraïne, maar erkennen ze de Chinese soevereiniteit over Taiwan niet? Waarom vraagt de vs ons geen wapens te leveren aan Rusland terwijl het zelf wapens blijft verkopen aan Taiwan?’⁹

De Chinese woede is niet zo vreemd. President Biden heeft veel beleid van Trump teruggedraaid, maar de handelsoorlog tegen China juist verscherpt. De importtarieven blijven, het verbod op investering in Chinese bedrijven met militaire banden wordt uitgebreid, tientallen Chinese bedrijven komen op een zwarte lijst, sancties tegen personen vanwege Hongkong en Xinjiang, de NAVO classificeert China als ‘systeemrivaal’, de Olympische Spelen worden diplomatiek geboycot, China heet voortaan ‘de belangrijkste langetermijnbedreiging voor de internationale orde’, voorzitter Nancy Pelosi van het Huis van Afgevaardigden bezoekt Taiwan, de belofte het eiland te verdedigen tegen een aanval wordt aangescherpt, microchips mogen niet meer worden geleverd, en chipmachines uit Nederland en Japan ook niet. En dit zijn alleen de afgelopen twee jaar van een daarvoor al ernstig verstoorde relatie.

Zet dat eens af tegen het begin van de eeuw, toen China toetrad tot de wto. Het hervormt zijn oude planeconomie en wordt de goedkope fabriek van het Westen, buitenlandse bedrijven wrijven zich in de handen bij het vooruitzicht van toegang tot een markt van 1,4 miljard mensen. Iedereen zou profiteren. Het is anders uitpakkt dan gehoopt. Het Amerikaanse handelstekort met China is niet gekrompen maar gegroeid. De

koopkracht van de middenklasse in het Westen kwam sterk onder druk te staan. En Chinese welvaart leidde niet tot democratisering. Verkeerde voorspellingen?

Mao 2.0

Wat wil Xi eigenlijk? Van straatarm naar een middenklassenland in dertig jaar van duizelingwekkende groei is toch niks om over te klagen? Maar nu lijkt Xi afscheid te nemen van het beleid dat China rijk maakte. Waarom?

Sinoloog Henk Schulte Nordholt: ‘Xi Jinping gaat voor de totalitaire variant, die eigenlijk alleen zijn voorganger Mao toepaste. Het grote genie van China is eigenlijk Deng Xiaoping – de kleine roerganger wordt hij wel genoemd. Hij privatiseerde niet alleen de economie en zette de deur open naar het Westen, maar hij zei ook: die megalomane beslissingen van Mao, daar moeten we van af, want die leiden tot enorme fouten. En dan drukt hij zich nog vriendelijk uit, want er gingen tientallen miljoenen mensen dood tijdens die campagnes. Dus we gaan een consensus-structuur invoeren aan de top, binnen het politbureau. En wat zie je nu? Persoonsverheerlijking van de grote leider, verandering van de grondwet – hij is niet meer gebonden aan twee keer vijf jaar. In China zeggen sommige mensen zelfs dat hij tot 2035 aan de macht wil blijven. Dan is hij 82, net als Mao.’¹⁰

Direct na zijn aantreden in 2012 nam Xi het staand comité van het politbureau mee op een werkbezoek. Niet naar een nieuwe fabriek of ander symbool van China’s economische opmars, niet naar een monument voor Mao, de oprichter van de Chinese Communistische Partij, maar naar een tentoonstelling over de Chinese eeuw van verandering.¹¹ Die verwijst naar de perio-

de van 1839 tot 1949, van de Eerste Opiumoorlog tot de overwinning van de communisten. De Britse opiumhandel had veel Chinezen verslaafd gemaakt en dat leidde tot een crisis in het land. Toen de keizer de drugs wilde verbieden, vielen de Britten aan. China verloor. De Britten kregen compensatie voor de vernietigde opium, vrije scheepvaart in Chinese wateren en controle over Hongkong. Na de Tweede Opiumoorlog namen de Britten wraak door het Chinese Zomerpaleis te plunderen en te vernielen. De restanten worden nog steeds bewaard als herinnering aan de vernedering.

Na een volgende oorlog met Japan verloor China controle over Korea en moest het Taiwan afstaan. De Tweede Chinees-Japanse Oorlog – die uiteindelijk onderdeel zou gaan worden van de Tweede Wereldoorlog – had zijn dieptepunt in 1937 met het bloedbad van Nanking. In zes weken tijd hebben de Japanners in die stad naar schatting driehonderdduizend Chinese burgers en soldaten vermoord en meer dan twintigduizend vrouwen en meisjes verkracht. Velen werden gemarteld en afgevoerd in dwangarbeid. In totaal verloor China tijdens de Japanse bezetting meer dan vijftien miljoen mensen. De Eeuw van Vernedering is een collectief trauma in China met een blijvende invloed op de blik op het buitenland. De les: China mag nooit meer zo zwak worden dat het onder de voet gelopen kan worden door andere machten. Ook intern gaat stabiliteit voor alles, omdat China ten prooi viel aan de Britten door interne zwakte en verdeeldheid.

De Chinese relatie met Moskou was er ook niet altijd een van ‘vriendschap zonder grenzen’, zelfs niet als communistische kameraden. Na de oprichting van de Volksrepubliek in 1949 waren ze beide van de rode vlag. Het toen veel sterkere Rusland hielp bij de industrialisatie en versterking van het Chinese leger. Samen

probeerden ze het communisme in de wereld te verspreiden. Maar de betrekkingen verslechterden snel na de dood van Stalin. Opvolger Chroesjtsjov nam afstand van het stalinisme waar Mao aan vasthield. Terwijl de Sovjet-Unie ontspanning met de VS nastreefde, bleef voor China het westerse imperialisme de grote vijand. In 1969 kwam het zelfs tot grensconflicten rond het gebied dat de Russen in de negentiende eeuw in het Verre Oosten hadden veroverd. Nixon en Kissinger wisten de twee weer uit elkaar te spelen door bij Mao op de thee te gaan. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie haalden China en Rusland de banden weer aan, en werken sindsdien samen op politiek, economisch en militair gebied. Met als verschil dat nu China de sterkste partij is. De val van de Sovjet-Unie wordt in China sindsdien uitgebreid, bijna obsessief bestudeerd om eenzelfde lot voor de Chinese Communistische Partij te voorkomen.¹²

Gedeelde belangen verenigen Xi en Poetin, maar problemen zijn er ook nog steeds. WRR-onderzoeker Haroon Sheikh: ‘Er is iets wat deze twee landen zeker op dit moment heel nauw naar elkaar toe trekt. En dat is dat ze beide een probleem hebben met de door Amerika gedomineerde wereldorde. Tegelijkertijd hebben ze allerlei onderlinge spanningen. En een daarvan is zeker China’s enorme economische kracht, die zich al uit in heel veel invloed in Ruslands achtertuin – wat Rusland de “*near abroad*” noemt. Dat is zeker zo in Centraal-Azië. Dat ziet Rusland als zijn invloedssfeer, maar economisch gezien, via gaslijnen, via handelsbetrekkingen, is dat al heel dicht naar China togetrokken. Dat geldt ook in Oekraïne. Daar is China ook actief op een manier die Rusland niet zint.’¹³

Oekraïne is in 2017 toetreden tot het Chinese Belt and Road Initiative. Sinds 2019 heeft China de positie van Rusland overgenomen als Oekraïnes belangrijkste handelspartner. En,

een bijzonder verhaal: bekend is dat Oekraïne de oude Sovjet-kernwapens op zijn grondgebied opgaf in ruil voor veiligheids-garanties van de vs, Groot-Brittannië en Rusland. Dat werd vastgelegd in het Memorandum van Boedapest van 1994. Minder bekend is dat president Xi bijna tien jaar later Oekraïne ook bijstand beloofde in het geval van een nucleaire aanval. De afspraak deed destijds al de wenkbrauwen fronsen omdat die verder ging dan voor Beijing gebruikelijk was.¹⁴

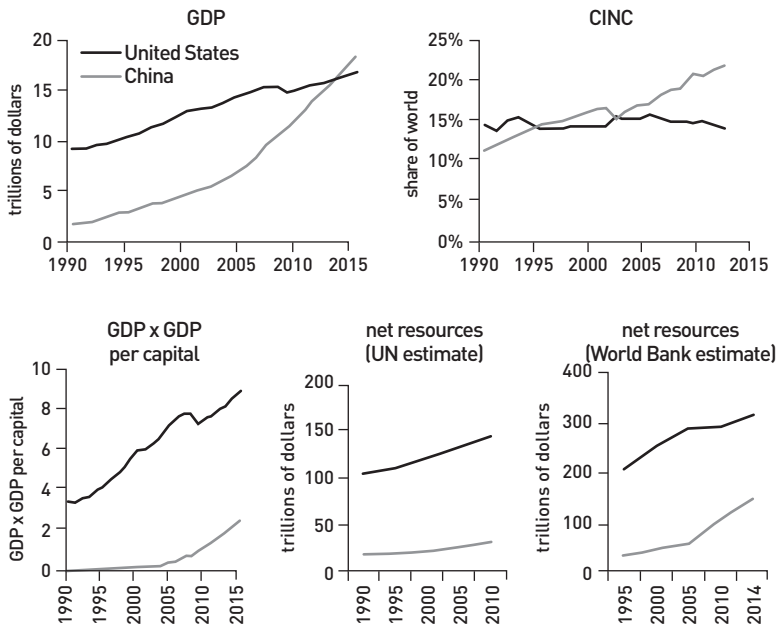
Sterk of zwak?

Maar hoe sterk is China nou echt? Die vraag blijkt eigenlijk best lastig te beantwoorden. Volgens de laatste data van het IMF¹⁵ is China met een inkomen van 12.758 dollar per hoofd van de bevolking een middeninkomensland. Maar vermenigvuldig dat met bijna anderhalf miljard mensen en je krijgt de tweede economie van de wereld, na de Verenigde Staten. Op grond van koopkrachtpariteit (rekening houdend met de verschillen in prijsniveau) is China allang de grootste.

Dan de vuurkracht: Global Firepower zette in januari 2023 China nog op de derde plaats, na de vs en Rusland, met de aantekening dat het snel opklimt naar plaats twee.¹⁶ Het Chinese defensiebudget moet in 2023 met 7,2 procent groeien, ruim meer dan de verwachte economische groei, en is de afgelopen twintig jaar verviervoudigd.¹⁷ Volgens het Amerikaanse *Annual Threat Assessment 2023* zijn de Chinese luchtmacht en marine al de grootste van de regio. De raketmacht vormt inmiddels een risico voor Amerikaanse militaire bases.¹⁸ En volgens de CIA heeft Xi Jinping zijn krijgsmacht de opdracht gegeven om klaar te zijn voor een invasie van Taiwan in 2027, al zou een besluit nog niet zijn genomen.

Om de macht van een land te meten, gebruiken wetenschappers vaak de *Composite Index of National Capability* (CINC). Daarin worden landen gerangschikt naar onder meer bevolkingsaantal, grootte van economie en militaire uitgaven. En daarin heeft China de Verenigde Staten al ingehaald als machtigste land. Maar er is ook kritiek op deze manier van meten. Volgens de CINC was China ook het machtigste land van de wereld tijdens de Eeuw van Vernedering, Rusland was het machtigste land van Europa in de jaren 90, en Israël is het zwakste land van het Midden-Oosten. Dat komt omdat brutogedaten niet de uitgaven meenemen die een land moet doen voor zijn eigen bevolking, voor veiligheid of sociale zekerheid bijvoorbeeld. Daardoor worden arme landen met een grote bevolking overschat.¹⁹ China heeft de grootste economie van de wereld, maar ook de grootste schuld. Het land heeft gigantische problemen, van corruptie tot vergrijzing en interne instabiliteit. Als je de VS en China vergelijkt op bnp per hoofd van de bevolking of data van de VN of de Wereldbank, zoals hieronder, komt China niet in de buurt van de VS, en dat zal voorlopig ook niet gebeuren.

De economische opmars van China gaat niet zonder schokken. Het constant aanjagen van de groei leidt tot grote schulden en barstende bubbels, vooral in vastgoed. Beijing reageert door de teugels aan te halen. Grote techbedrijven worden strikter gereguleerd, Alibaba-topman Jack Ma verdween zelfs een tijdje van de radar na een kritische toespraak en werd gedwongen controle over een deel van zijn bedrijven op te geven. Henk Schulte Nordholt: ‘Het privébedrijfsleven wordt gewantrouwd. Ze creëren nationale kampioenen – staatsbedrijven die alles naar zich toe trekken. Dus de privébedrijven die verantwoordelijk

Figuur 1

Bron: International Security (2018), 43 (2), 7-44

zijn voor de economische groei de laatste twintig, dertig jaar worden uitgehold, kunnen geen financiering meer krijgen. De topjongens vertrouwen het niet, nemen een tweede paspoort, kopen een huis in Spanje of waar dan ook. Ze draaien wel door in het systeem maar er ontstaat een steeds grotere kloof?

De grootste klap kwam met corona. Met zijn zero-covidbeleid gooide president Xi het land bijna drie jaar lang op slot. Mensen werden opgesloten in hun huizen en konden soms niet meer aan eten en medicijnen komen, werknemers sloegen op de vlucht om te voorkomen dat ze werden opgesloten in hun fabriek. Na een protestgolf door het hele land veranderde Xi radicaal van koers. De economie ging weer open, op besmettingen werd niet meer gelet. Het leidde tot overvolle ziekenhui-

zen en mortuaria. Internationale bedrijven verloren door het onnavolgbare beleid hun vertrouwen in de Chinese overheid. Apple bijvoorbeeld ging op zoek naar andere landen om z'n telefoons te produceren.

Maar Beijing heeft iets wat wij niet hebben: een plan. En president Xi heeft dat plan vrij precies uiteengezet in zijn toespraak voor het negentiende partijcongres in 2017. Dat is nogal een lang verhaal, maar in 2035 zou China de tech-macht van de wereld moeten zijn, in 2049 op de honderdste verjaardag van de Volksrepubliek een supermacht. Het infrastructuurproject De Nieuwe Zijderoute, officieel genaamd Belt and Road Initiative, moet China verbinden met de afzetmarkten in Azië, Europa, Afrika en de rest van de wereld. Er is ook een Digitale Zijderoute. Made in China 2025 en China Standards 2035 vormen het industriebeleid dat de Chinese hightechsector leidend in de wereld moet maken. Daarbij hebben ze nog wel een eind te gaan om in te lopen op vooral de Amerikaanse concurrenten.

Een voorsprong heeft China in de ontginning van kritieke grondstoffen. Joris Teer, analist bij The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS): 'Dat gaat om onder meer zeldzame aardmetalen, een groep van ongeveer zeventien soortgelijke grondstoffen die zeer essentiële functies hebben. Daarvan is het niet eens zo dat die allemaal in China uit de grond gehaald worden. Ongeveer 60 procent wereldwijd zit in China, maar ook 13 procent in de vs en 9 procent in Australië bijvoorbeeld. Maar ga je kijken naar het opwekken van die grondstoffen, het vuile werk waar ook een hele hoop milieuvervuiling bij komt kijken, dan ga je richting de 90 procent in China. En specifieke applicaties, bijvoorbeeld de magneten die wij nodig hebben voor windmolens, daarvan komt bijna 94 procent uit China.'

China zet zijn economische en politieke macht steeds assertiever in. Hier is het ook weer Xi Jinping die een eind maakt aan de lijn van Deng Xiaoping om de eigen kracht juist te verbergen. Voor het opbouwen van de economie was het belangrijk geen vijanden te maken, nu richt Beijing zich op het opbouwen van macht in de regio, en dat gaat onvermijdelijk gepaard met conflict. Denk daarbij aan het ruziën met Japan over de Senkaku-eilanden in de Oost-Chinese Zee, het aanleggen van kunstmatige eilandjes in de Zuid-Chinese Zee, en het negeren van een uitspraak van het Internationaal Hof van Arbitrage over de Paracel-eilanden. De relatieve vrijheid in Hongkong is de nek omgedraaid en de taal richting Taiwan wordt dreigender. Tijdens de coronacrisis ging de propaganda in overdrive met de Wolf Warrior-diplomatie – genoemd naar de nationalistische actiefilm *Wolf Warrior 2* – een hilarisch slechte film over een soort Chinese Rambo die in zijn eentje het Afrikaanse continent bevrijdt van sadistische westerlingen.

De omslag

Het was zo rond 2018 dat de sfeer in westerse hoofdsteden echt omsloeg van hoop naar vrees. En iedereen kwam met een China-strategie om tegenwicht te bieden. Henk Schulte Nordholt toen: ‘Ja, het is rijkelijk aan de late kant, maar opeens lijkt alles gekanteld. Nu maakt iedereen zich zorgen, de Amerikanen voorop, dat China niet alleen een partner is, maar ook een rivaal. En dat zijn geluiden die je nu ook hoort in Europa, in Nederland zelfs. Het is eigenlijk meer een ontwaken naar een situatie die allang gaande was, en dan wordt het extra heftig denk ik.’ De coronapandemie verscherpte de zorgen nog, doordat bleek hoe afhankelijk het Westen was van China voor

mondkapjes, grondstoffen voor medicijnen, en nadat de Chinese havens in lockdown gingen, zo'n beetje alles.

President Xi heeft voor zichzelf inmiddels een derde termijn geregeld als leider van de Chinese Communistische Partij. Daarvoor heeft hij een regel uit de grondwet laten schrappen die was ingevoerd na de dictator voor het leven; Mao Zedong. Het staand comité van het politbureau wordt gevuld met uitsluitend jaknikkers, waarmee Xi echt alleenheerser is geworden. Bij het twintigste partijcongres in 2022 heeft het optimisme van het negentiende plaatsgemaakt voor taal over 'gevaarlijke stormen en ruige zee'. Oud-Chinacorrespondent Oscar Garschagen: 'Termen die vroeger nog weleens gebruikt werden zoals hervorming, markt, economie, opendeurpolitiek, die zijn voorgoed uit het lexicon geschrapt. Daarvoor in de plaats komen termen als coördinatie en versterking van het veiligheidsapparaat, oftewel meer repressie, om door die stormen heen te varen. Vanwege zijn ingebakken angst voor chaos en angst om de Sovjet-Unie van Gorbatsjov te herhalen zet hij hard in op versterking van de partij en het politieke domein. Hoe dat voor de economie zal uitpakken, moeten we afwachten, maar voor groei is waarschijnlijk toch een vorm van liberalisering nodig.'

Rob: 'Hier in het Westen let iedereen op Xi's retoriek ten aanzien van Taiwan en die is inderdaad een beetje aangescherpt. Maar voor confrontatie moet je nu vooral naar de Verenigde Staten kijken. Daar heeft het Bureau of Industry and Security in America – ik had er nog nooit van gehoord – samen met Bidens veiligheidsadviseur Sullivan bepaald dat de hele discussie over halfgeleiders een nationaal veiligheidsissue is. Daardoor wordt bepaald dat China geen enkele geavanceerde halfgeleiders meer krijgt. Tot nu toe was dat beperkt tot Huawei,

maar nu gaat het breed. Dit is bijna een economische oorlogsverklaring.²⁰

De Amerikaanse chip-sancties zouden gericht zijn tegen China's militaire modernisering. Maar deskundigen betwijfelen of dat werkt, omdat je voor de meeste wapens helemaal niet zulke geavanceerde halfgeleiders nodig hebt.²¹ Wat het wel in de wielen kan rijden is China's doel om nummer één te worden in de technologieën van de toekomst, en daarmee de dominante macht. Rob: 'De stelling is dat degene die de nieuwe industriële revolutie naar zich toe weet te trekken, de wereldorde bepaalt. Dat is in de negentiende eeuw gebeurd met de Britten, in de twintigste eeuw met de Amerikanen, en wie gaat dat nou doen in de eenentwintigste eeuw? Ik denk dat China de beste kaarten heeft. En het land dat deze race wint, kan ook feitelijk industriële standaarden bepalen. Dat bepaalt hoe dingen gefabriceerd worden. Waar het nu om draait, en dat is ook de essentie van de strijd tussen de Verenigde Staten en China, is die nieuwe revolutie rond 5G, kunstmatige intelligentie, machinelearning, die cruciaal zijn voor onze toekomstige economie.'

De Amerikaanse economische strijd tegen China is dus gericht op behoud van de westerse wereldorde, en tegen een Chinese. Maar wat is dat dan? Rob schrijft erover in zijn boek *De nieuwe wereldorde* en legt uit in de podcast: 'De westerse wereldorde wordt gekenmerkt door een redelijk mondiaal geaccepteerde rechtsbasis, internationaal recht, door internationale instituties zoals de VN, de Wereldbank, het IMF. En ook een aantal waarden zoals democratie die door nogal wat delen van de wereld worden omarmd. Als China opkomt, dan komt er gewoon een concurrent voor die orde. China is niet zo gesteld op multilateralisme, dus op het gezamenlijk dingen doen. Als

er iets zal gaan gebeuren, dan zullen zij daar absoluut zeggenschap over willen hebben. Dus wat je zult zien, is dat bijvoorbeeld de Wereldbank of het IMF worden uitgedaagd of vervangen door concurrerende instituties onder Chinese leiding. Als deze groei van China doorgaat, zullen een hele hoop landen daar een enorme aantrekkingskracht in zien. Zij zullen zich richten op China en dat betekent dat die ondemocratische waarden van China, het gebrek aan individuele vrijheid, het gebrek aan democratie, dat die worden omarmd. Je hoeft alleen maar in de omgeving van Europa te kijken. Kijk naar Orbán, hoe die daarin staat. Dat is precies wat er is gebeurd. De wereld zal rauwer worden. Je gaat terug naar heel oude opvattingen over soevereiniteit. Dus het niet inmengen in de binnenlandse aangelegenheden van andere landen. Het zal protectionistischer worden. Het zal mercantilistischer worden. Dus echt bescherming van je eigen economie. *Zero-sum games*. Jij wint, ik verlies. Dus ik moet winnen. Dus het wordt transactioneel. Het wordt harder. Dat is mijn conclusie.'

'Er komt verandering zoals we in geen honderd jaar tijd hebben gezien, en wij jagen die samen aan,' zei president Xi tegen Poetin bij zijn staatsbezoek aan Moskou in maart '23. Het klonk nogal omineus en waarschijnlijk was dat ook de bedoeling, want er stond vast niet toevallig een camera bij om het te registreren. Xi en Poetin hadden uitgebreid gesproken over 'het versterken van hun speciale relatie' maar in onze evaluatie concludeerde Oscar Garschagen dat de enige duidelijke taal op de menukaart stond: 'Een voorgerecht van zeevruchten uit het Verre Oosten, gevolgd door pannenkoeken met kwartel en champignons, steurvissoep met een bijgerecht van taart en granaatappelsorbet. Het hoofdgerecht bestond uit hertenvlees met

kersensaus of een zeer zeldzame Siberische witte zalm met groenten en als toetje pavlova.’

De gezamenlijke verklaringen waren een stuk minder indrukwekkend. ‘Ze hebben elkaar drie dagen in lange sessies gesproken. En als je de tijd voor de tolken eraf trekt dan blijven het nog steeds lange sessies. Dus ze hebben echt niet alleen gegeten, maar op het oog lijkt het of ze daar drie dagen niks hebben gedaan.’ Arend Jan: ‘Poetin praat over de “onbepaalde vriendschap”, maar Xi heeft die niet meer genoemd, die praat gewoon over samenwerking. En er is zelfs geen deal gesloten over een tweede Siberische gaspijpleiding, terwijl die wel was aangekondigd. Met andere woorden: Poetin stond gewoon in de kou.’²² Na het staatsbezoek heeft Xi gebeld met Zelensky, en China stuurde een gezant naar Saudi-Arabië voor vredesbesprekingen op basis van Zelensky’s voorstellen.

Je kunt gerust stellen dat Xi gemengde signalen uitzendt. Warm en koud tegelijk blaast. Zit die gast ons te gaslichten? In mijn uitgebreide ervaring met het betere politieke roddelwerk is de verklaring die politici al te veel strategisch denken toedicht in elk geval onjuist. Een beetje aanrommelen om alle ballen in de lucht te houden, tegenstrijdige belangen te dienen, facties te vriend te houden, blijkt meestal dichter bij de waarheid. En tegenstrijdige belangen heeft Xi zeker. Politiek keert hij zich tegen het Westen, maar economisch kan hij niet zonder.

Dat maakt Poetin voor Xi een bondgenoot én een risico. Hoewel bondgenoot misschien ook niet het juiste woord is, want wat doet Xi voor Poetin? Hij koopt Russische olie maar dat is vooral eigenbelang, want door de Westerse sancties krijgt hij een enorme korting. China doet sowieso niet aan bondgenootschappen zoals Westerse landen. Voor de manier waarop China zich verhoudt tot de rest van de wereld verwijst Rob in

De nieuwe wereldorde naar het tribuutsysteem. Die term verwijst naar de vroegere keizerlijke omgang met andere volkeren waarbij die autonoom konden blijven, als ze maar de keizer eerden met tribuut, of giften. ‘Als het tribuutsysteem íéts zegt over China als supermacht, dan is het de veronderstelling dat China er niet in de eerste plaats op uit is om delen van de wereld te bezetten of zijn manier van denken op te leggen, maar dat het de rest van de wereld vooral ziet als wingewest dat de macht en autoriteit van China moet respecteren, maar verder vrij is om het politieke systeem te bepalen dat het zelf wil.’²³ Ook sinologen komen tot deze conclusie.²⁴

Zo combineert Xi harde taal naar de vs met ouvertures richting Europa. Tegelijk met het staatsbezoek aan Poetin deed Xi een uitnodiging uitgaan naar de leiders van Kazachstan, Tadzjikistan, Oezbekistan en Kirgizië voor een ‘Eerste Chinees-Centraal Aziatische top’. Terwijl Poetin vecht om zijn westelijke invloedssfeer niet te verliezen aan ‘de vijand’, raakt hij de oostkant kwijt aan zijn ‘goede vriend’.